

Stig Carlson

GUNNAR EKELÖF

1907—1968

Det finns diktare, likaväl som det finns vetenskapsmän, uppfinnare och filosofer, som bidrar till att forma tidens ansikte, rikta det med de bilder som sedan kommer att stå kvar som "tidstypiska". Se, kan vi säga långt efteråt — detta var svenskt trettital, så såg det ut i all sin sammansatt-
het och bristfullhet. Men diktares ords verkan är omöjlig att mäta, det går inte att med bestämdhet säga att där börjar och där slutar inflytandet.

Till diktare som i eminent grad medverkat till att ge oss en sannare bild av oss själva och vår samtid hör Gunnar Ekelöf, som nu gått ur tiden. Förra året fyllde han sexti och avslutade då det mäktiga diktverk som redan går under namnet *Diwan* — men som ju egentligen är tre fristående diktsamlingar: "Diwan över Fursten av Emgión", "Sagan om Fatumeh" och "Vägvisare till underjorden". Hittills hänvisade endast till dagskritikens snabba omdömen är det nära nog omöjligt för oss att få någon klar överblick av detta gigantiska verk; det enda man någorlunda säkert kan säga är att det saknar motstycke i svensk diktning, kanske i världslitteraturen.

Den litterära miljön i Sverige var väl förberedd när Gunnar Ekelöf 1932 satte in sin första frontal-
attack med "sent på jorden". Pär Lagerkvist och första uppbådet finlandssvenska modernister, men viktigare, gruppen "Fem unga" hade visat ett alternativ till den dittills helt dominerande riktningen inom svensk lyrik, en formbunden och även innehållsligt "traditionell" konstpoesi, odlad av specialister på angenäma dofter och stämningsfulla arrangemang av känslor, ideer och målsättningar. Utanför de akademiska diktarnas krets hade ju en del lurviga autodidakter strövat omkring, men närmast betraktats som smått kuriösa. Med Gunnar Ekelöfs debut och den strax därpå följande "Dedikation" höjdes taket i ett slag — eller, rättare sagt, taket slogs ut och öppnade mot en segelbar rymd där surrealismens farkoster kunde navigera fritt. Motståndet var givet, men ändå hopplöst — dikten gick nu hand i hand med en öppen livsstil, som bejakade allt, bara det tjänade människan. Så såg det åtminstone ut, men det visade sig ju snart att tidens diktare skulle ställas inför angelägnare ting än att utpekulera mönster för en poesins framtid i frihet.

Spanienkriget och tiden fram till krigsutbrottet 1939 blev en prövningens och självprövningens tid även för diktarna i ett från världshändelserna så isolerat hörn som Sverige. Gunnar Ekelöf tillhörde dem som aldrig tvekade om uppdragets innebörd, men han lät därför inte sin poesi trivialiseras. Vi finner honom, denne redan från början inåtriktade och "svåra" diktare, i främsta linjen bland de progressiva krafterna, de som tveklöst tog ställning mot fascismen. Frågan är väl om någon dikt på svenska från den tiden kan mätas med hans *Jarrama*, detta antitetiska epos om Spanienkrigets facit:

*Det svartnar i rymden av celler
som slocknar
det blixtrar i rymden av
strängar som brister
Det svartnar i rymden;
Kanonen
Den rätta sidan — och lederna
rätar sig
den orätta sidan — och lederna
rätar sig
Den rätta sidan:
Kanonen
Kanonen — den grova kanonen
i fjärran
vårt hjärtas klubbslag sedan
det stannat
Vårt hjärtas klubbslag:
Till storms, till stiltje
till seger, till nederlag
Till seger.*

Så otvetydigt och militant hade Gunnar Ekelöf aldrig tidigare uttalat sig, och *Jarrama*-dikten skulle också komma att bli ensamstående i hans produktion. Dikten står i "Non serviam" — jag vill inte tjäna-attitydens credo, men tjänandet har i Ekelöfs sättning en särdeles innebörd. Aldrig blir det frågan om att "ställa sig utanför", även om dramat alltid utspelades inom honom, sönderslitande och disharmoniskt, men alltid riktat på att belysa det närvarande med det förflutnas facklor — "Jag tror inte på ett liv efter detta / Jag tror på detta liv." Och i samma diktsamling ("Om hösten" 1951) den viktiga satsen: "Jag har förlorat förmågan av likgiltighet / som är förmågan av lycka — kanske...". Den dikten slutar så här, vilket känns angeläget att citera nu:

*En gång skrek jag för mig
själv: Jag vill inte dö!
Jag vill inte dö! Och jag kan*

*inte leva! Men det var
längesen.
Nu har jag hunnit fatta
mitt ord och kan slå det
tillbaka:
Jag vill dö. Alltså kan jag leva.
Utanför.*

Hos Ekelöf är det nästan alltid en fråga om detta *utanför*, om sats och motsats, om Herren Någontingannat, någonting som inte finns och ändå finns. Den stort upplagda dikten om rösterna under jorden slutar med de ofta citerade raderna: "Jag längtar från den svarta rutan till den vita. / — Jag längtar från den röda tråden till den blå." Svart och vitt är livets motpolsfärger. Ingen människa tillhör entydigt antingen den ena eller den andra, vi spelas ständigt över strecken, men föreställer oss gärna veta vilken som är vår färg. Ekelöf visste det, utan att överdramatisera — han hörde hemma i båda fälten. Och som motto för samlingen "Opus Incertum" 1959 satte han detta: "Jag beundrar dig som icke fallit i spillror. / du som så många gånger fått utstå författarens tråkighet." Han som talat om att helvetet kan bestå i att grubbla sig grå och sönder hade ju en annan sida också (sats / motsats!), som särskilt tydligt gick i dagen i "Strountes" 1955 med dess gäckande lekerier som ibland kolliderar med raseri — givetvis! Jag har aldrig kunnat läsa Ekelöf enbart som den där omåttligt svåre, ostronliknande mystifisten. Den ensidigheten förtar alltför mycket av sältan och peppran i hans livskonst. Han var säkert inte främmande för att "bedra" läsaren, dvs att som illusionisten dra upp vita kaniner ur hatten och säga simsalabim innan någon hunnit fatta vad det egentligen var fråga om. Jag vill gärna (försöka) känna mig som den "vem som helst" som förekommer i "Opus Incertum"—

*Jag talar till dig, vem som
helst
du som tar allting så självklart
Jag talar till dig och har rätt
att tala
för jag har betalat!
Vad har det inte kostat att
rycka upp dig!
Vad har det inte kostat
och nutiden talar vi inte om —
Allt det bästa har fått brinna
i helvete
för att du skall till himlen,
din arvsrätt
din självklara rätt som barnets
att skrika!*

*Vad har det inte kostat!
Och liv ska vi inte tala om,
för de är så långa
men sekunder, minuter
av liv —*

Gunnar Ekelöf talar på något ställe om "vårt behov av landsflykt". Han kunde avsky detta land, som i dikten om de folkhemiska, men ändå var han säkert, som Olof Lagercrantz sagt, den "svenskaste" av alla nutida diktare i Sverige. I "En outsiders väg" anförtror han oss att han tre gånger lämnat Sverige för alltid (!) och att han ser sig själv som en luffare i anden, hemma bland autodidakterna trots tagna och otagna examina. Detta är säkert inget spel för inställsamhetens skull, hans pris var förmodligen högre än de flestas. Det är kanske inte för djärvt att om Gunnar Ekelöf påstå, att han systematiserade tillfälligheterna och att han *var*, inte gjorde sig till, en av de minst högfärdiga av svenska diktare i vår tid. Hans egocentriciteter kunde inte fungera om de inte hade något att studsa emot, något som svarade. Jag märker att det låter krångligt, att säga det, men hans mänsklighet var oerhörd och om någon, visste han vad kamratskap ville säga.

*För vem som helst ville jag
skriva
om vad som helst
om vinden som vandrar
om regnet, om jorden*

Det känns på något sätt ofattbart att Gunnar Ekelöfs stämman nu tystnat. Han hörde i så oerhörd hög grad hemma här och i nuet, trots att hans senare böcker åtminstone ytligt sett avlägsnade sig allt längre bort från den nudagsverklighet där tidningar trycks och rapporter kommer och går som damm och intet, där mistsignalerna skär genom dimmorna från kust till kust. Tidigt skrev han "ge mig gift att dö eller drömmar att leva" och han citerar den meningen i sista boken — men tillägger: "Just nu önskar jag hellre än drömmar att leva gift att dö."

Men mer än en kontur står kvar. Han efterlämnar ett livsverk som är en färdig gestalt där det anade utförda bara understryker fulländningen. Jag tror att hans poesi kommer att framstå som outplånlig i svenskt språk, på samma sätt som Stagnelius gör det, för övrigt den skald som han i det sista var sysselsatt med. Det är meningslöst att tala om tomrum. Ingen människa kan ersättas med någon annan. Gunnar Ekelöf är, fast från och med nu frånvarande, inom många av oss i förstärkt betydelse närvarande. Han tillhör det fåtal som format sin tid och gett oss ett språk.